

БАЗЕЛ 3 КАПИТАЛНИ БАРАЊА

- ПРИЧИНИ, НОВИ БАРАЊА И ОЧЕКУВАНИ ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИЦИ ПРИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА ВО ЕКОНОМИИТЕ ВО РАЗВОЈ И МАЛИТЕ ЕКОНОМИИ-

Д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска¹, Христина Накова²
Економски факултет, Универзитет "Гоце Делчев", Штип

Краток извадок

Стабилен и сигурен банкарски сектор е неопходна компонента за развојот на секоја економија. Кризите кои се случуваат во банкарскиот сектор, се пренесуваат веднаш во реалната економија. Заштита на банките од материјализација на ризиците со кои се соочуваат во работењето е нивниот капитал.

Почнувајќи од 80-тите години на минатиот век, Базелскиот комитет за банкарска супервизија дава препораки до супервизорските органи во однос на потребната адекватност на капиталот и рамката за управување со ризиците во банкарскиот сектор. Овие препораки еволуираа во текот на времето, како одговор на различните кризи и утврдените слабости на препораките. Во моментот, актуелни се препораките на спогодбата Базел 3, и токму затоа истите ќе бидат предмет на истражување во овој труд.

Клучни зборови: банкарски сектор, капитал, ризици, препораки, кризи

BASEL 3 CAPITAL REQUIREMENTS

– REASONS, NEW REQUIREMENTS AND EXPECTED PROBLEMS AND CHALLENGES IN IMPLEMENTATION IN EMERGINING AND SMALL ECONOMIES-

Ass. Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Master student Hristina Nakova
Faculty of Economics, "University Goce Delcev", Shtip

Abstract

Stable and safe banking sector is the key component for the development of every economy. Therefore, the crises which happen in the banking sector are immediately transmitted in the real economy. Main protection of the banks from materialization of the risks they are facing in their operations is their capital.

Starting from the eighties in the past century, the Basel Committee on banking supervision is issuing recommendations to the banking supervisors regarding the necessary capital adequacy and the framework for risk management in the banking sector. These recommendations have evolved over time, as a response to the different crises and the identified weaknesses of the recommendations. At the moment, most relevant are the recommendations of the Basel 3 capital accord and thus, they will be subject of analysis in this work.

Key words: banking sector, capital, risks, recommendations, crises

¹ Универзитет Гоце Делчев Штип, Економски факултет, ул. „Крсте Мисирков“ бр.10-А, Штип, Р.Македонија, olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

² Студент на постдипломски студии, насока Финансии и банкарство, Универзитет Гоце Делчев Штип, hristina.nakova1@gmail.com

Вовед

Капиталот е еден од клучните елементи кои се земаат предвид при проценката на сигурноста и работењето на банките. Тоа произлегува од фактот што капиталот служи како заштита од неочекуваните загуби при материјализација на ризиците на кои се изложени банките во своето работење. Соодветно, адекватната капитализираност на секоја банка е неопходна за одржување на довербата на депонентите и кредиторите во банката. Дополнително, бидејќи адекватноста на капиталот се мери како однос помеѓу капиталот и ризично пондерираната актива на банката, неговиот износ ја определува и кредитната способност на банката, односно нејзината способност да генерира дополнителен бизнис.

Во 80-тите години на минатиот век, дојде до значаен развој и пораст на финансиските пазари, на кои главни учесници беа банките. Имено, како резултат на дерегулацијата на банкарското работење, сè поголемата универзалност на банките, финансиските иновации, имплементацијата на напредни технологии и глобализацијата на банкарското работење, банките почнаа да преземаат сè повеќе и сè поголеми ризици. Затоа, во доцните 80-ти година, Базелскиот комитет за банкарска супервизија покренува иницијатива за развој на стандард за утврдување на адекватноста на капиталот на меѓународните банки, со двојна цел: зајакнување на капиталната основа на банките и укинување на изворот на нелојална конкуренција меѓу меѓународно активните банки. Базелската спогодба за единствени стандарди во однос на капиталот на банките (позната како Базел 1) беше усвоена во 1988 година, од страна на 12 индустриски земји, но откако беше прифатена од повеќе од 100 земји во светот, почна да се применува не само за меѓународно активните банки, туку и за банки кои функционираат само во границите на една земја.

При примената на спогодбата Базел 1 беа утврдени низа слабости (го зема предвид само кредитниот ризик, а не и другите ризици на кои банките се изложени во своето работење; пресметката на кредитниот ризик е премногу едноставна и не ја одразува реалноста; не води сметка дека банките извршуваат и други активности, како резултат на што се разликува и нивната изложеност на ризици), па затоа беше направено ревидирање во 1996 година, со кое се предвидува и издвојување на капитал за покривање на пазарниот ризик.

Сепак, со оглед на бројните недостатоци на оваа спогодба, во 2004 година беше објавена новата капитална спогодба, позната како Базел 2. Со оваа спогодба беа направени промени во начинот на пресметка на потребниот капитал за покривање на кредитниот и пазарниот ризик, и беше воведено барање за издвојување на капитал за покривање на оперативниот ризик. Покрај пресметката на потребниот капитал за покривање на ризиците, со оваа спогодба беа предвидени уште два столба: супервизија и пазарна дисциплина. Вториот столб предвидуваше супервизорите да ги поттикнат банките самостојно да ги мерат и контролираат ризиците, а тие да ги одобрат моделите развиени од банките и да спроведуваат соодветна оценка и надзор над нивната примена. Третиот столб настојуваше да ја зајакне улогата на пазарите во контролата на ризичниот профил на банките и наметна зголемени обврски за транспарентност и објавување на информации во врска со управувањето со ризиците и капиталот од страна на банките.

1. Причини за развој на Базел 3 препораките

Светската финансиска криза, која започна во 2008 година, се претвори во економска и должничка криза и чии последици сè уште ги чувствуваме, покажа дека барањата на Базел 2 не се соодветни за да обезбедат сигурност и стабилност на банкарскиот сектор, во услови на системски кризи во глобалната економија.

Во литературата која ја обработува оваа проблематика, главните критики на спогодбата Базел 2 се однесуваат на следното:

- Значајно намалување во регулаторниот капитал за банките кои користат интерни модели за пресметка на потребниот регулаторен капитал за кредитен ризик, кои не беа поврзани со способноста на банките да поднесат системски кризи. Поради неадекватни и несеопфатни претпоставки и варијабли во моделите, постоеше разлика помеѓу изложеноста на банките на ризици и потребниот капитал за покривање на ризиците. Во текот на кризата, недоволната капитализираност имаше за последица високи трошоци за даночните обврзници, бидејќи државите уплатија дополнителен капитал за да ги спасат системски значајните банки.
- Преголемата улога и важност на кредитните рејтинзи определени од страна на кредитните рејтинг агенции, при пресметката на ризично пондерираната актива. Имено, кредитните рејтинзи во годините на економскиот бум (пред пропаѓањето на Lehman Brothers во 2008-та година) беа премногу оптимистични при доделувањето на рејтинзите, при што, важно е да се нагласи дека не постоеја никакви правила, ниту регулатори на кредитните рејтинг агенции. Имено, во моментот кога прогласи банкрот, Lehman Brothers имаше рејтинг A+ доделен од Fitch и A2 според Moody's.³
- При пресметката на капиталот потребен за покривање на пазарниот ризик банките користеле нетестирани и нереалистични VAR модели, со што, одредбите на Базел 2 придонесоа за потценување на потребниот капитал за покривање на пазарниот ризик.
- Трансакциите на секјуритизација, кои не беа соодветно покриени со правилата на Базел 2, придонесоа за зголемување на системскиот ризик и за зајакнување на ефектот на ширење на кризата.
- Базел 2 генерираше компаративни предности за големите банки кои имаа информации и ресурси да ги имплементираат барањата на спогодбата (интерни модели за пресметка на потребниот капитал за покривање на ризиците), а таква предност добија и небанкарските финансиски институции, кои не беа предмет на регулирање со Базел 2.

*"Сумирано, неуспехот на Базел 2 беше резултат на присвојување на регулативата. Мала група на меѓународни банки ја преземаа контролата над Базелскиот процес, претворајќи ги правилата на меѓународното регулирање на капиталот кој им овозможува максимизација на нивните профити, на штета на оние за кои нема место на масата на која се носат одлуките."*⁴

Со цел надминување на слабостите на Базел 2, во 2009-тата година Базелскиот комитет за банкарска супервизија започна со ревидирање на неговите правила и препораки, за веќе во 2010 година да ја објави Базел 3 спогодбата.

2. Најзначајни барања на рамката Базел 3

Имајќи ги предвид слабостите на Базел 2, како и сериозните последици од финансиската, должничката и економската криза од 2008 година, Базелскиот комитет за банкарска супервизија ги ревидираше препораките на Базел 2, тргнувајќи од следните цели:

- Зајакнување на глобалните капитални и ликвидносни барања (н.з. со Базел 3 се поставуваат барања и во поглед на ликвидноста на банките, бидејќи ликвидносниот ризик значително се

³ <http://www.reuters.com/article/lehman-moodys-idUSLF2328620080915>

⁴ Lall, R. "Why Basel 2 failed and why Basel 3 is doomed", GEG Working Paper 2009/52, October 2009

материјализираше во текот на криза, но истите не се предмет на обработка во овој труд), кои се очекува да доведат до зголемување на отпорноста на банкарскиот сектор во услови на криза и стрес.

- Јакнење на способноста на банкарскиот сектор да ги апсорбира негативните шокови кои произлегуваат од финансиски и економски стрес, со што ќе се намали и преносот на овие шокови во реалната економија.

Во насока на остварување на дефинираните цели, Базелскиот комитет за банкарска супервизија, дефинираше три комплети на реформи: зајакнување на барањата во поглед на капиталот, стандарди за ликвидност и системски ризик и меѓусебна поврзаност на банките.

Реформите кои се однесуваат на зајакнување на барањата во поглед на капиталот, вклучуваат промени како во пресметката на потребниот капитал, така и во пресметката на ризично пондерираната актива. Имено, со реформите, фокусот е на квалитетот на т.н. Common equity Tier 1 capital, кој сега го вклучува само уплатениот капитал и задржаната добивка, додека хибридниите инструменти веќе не се признаваат како регулаторен капитал, исто како и износот на одложени даночни средства (deferred tax assets), кои зависат од идната профитабилност на банката и не обезбедуваат вредност во случај на пропаѓање на банката, па затоа се одземаат од Common equity Tier 1 capital. Со промените се зајакнува и дефиницијата на Tier 1 и Tier 2 капиталот, односно инструментите кои се сметаат за дел од Tier 1 или Tier 2 капиталот, мора да исполнат построги барања и критериуми, за да може да добијат третман на Tier 1, односно Tier 2 капитал, и соодветно да служат за покривање на загубите на банката.

Бидејќи кризата покажа дека банките немаат доволно капитал за да издржат стресни ситуации, со Базел 3 спогодбата се наметнува и барање за зголемување на нивото на капитал. Common Equity Tier 1 Ratio се бара да изнесува минимум 4,5% од ризично пондерираната актива (според Базел 2, индикаторот на основен капитал требаше да изнесува минимум 2%), додека соодветниот Tier 1 Capital Ratio треба да изнесува минимум 6%.

Во однос на пресметката на ризично пондерираната актива, Базел 3 предвидува ревидирање на рамката за пресметка на ризично пондерираната актива за пазарен ризик, вклучувајќи барање за стрес тестирање на VaR моделите, како и зголемување на капиталното барање за инкременталниот ризик. Со цел подобро рефлектирање на ризикот на вонбилансните изложености и операциите на секјуритизација, Базел 3 предвидува повисоки пондери за ризик за ресекјуритизираниите изложености и употреба на повисоки пондери за секјуритизациите евидентирани во трговската книга. Бидејќи кризата покажа слабости на Базел 2 и во однос на мерењето на изложеноста на ризикот од договорна страна, Базел 3 ги зголемува капиталните барања за изложеностите кон договорни страни, кои потекнуваат од трансакции со деривативи, репо и трансакции на финансирање на хартии од вредност.

Една од важните лекции од кризата беше и дека значајна причина за финансиските кризи е претераното билансно и вонбилансно задолжување на банкарскиот сектор. *Притоа, во многу случаи, банките се задолжуваа, и едновременно имаа високи стапки на капитална адекватност.*⁵ Причините за високата задолженост на банките беа различни, и вклучуваат избор на модели за пресметка на ризично пондерираната актива, грешки при проценка, супервизорски практики и манипулација на користените модели од страна на банките. За ограничување на нивото на задолженост, Базел 3 предвидува пресметка на коефициентот на задолженост, односно leverage ratio, кој претставува однос

⁵ Basel Committee on Banking Supervision, Finalising post- crisis reforms: an update, a report to G20 leaders

помеѓу Тиер 1 капиталот и вкупната изложеност на банката, при што вкупната изложеност на банката претставува збир на сите билансни изложености, вложувања во деривативи, трансакции на финансирање на хартии од вредност (на пр. репо и трансакции на позајмување на хартии од вредност) и вонбилансни изложености. Високиот степен на задолженост е особено опасен за банката, доколку банката едновременно има и висока изложеност кон една договорна страна. Затоа, во 2014 година, Базелскиот комитет усвои и рамка за големи изложености, која согласно терминскиот план, ќе стапи на сила во 2019 година. Основна цел на оваа регулатива е да ја ограничи максималната загуба со која би можела да се соочи банката, доколку дојде до пропаѓање на определена договорна страна, а притоа да не се загрози солвентноста на самата банка.

Реформи кои се однесуваат на намалување на системскиот ризик и меѓусебната поврзаност меѓу банките се: вишокот за заштита на капиталот (capital conservation buffer), повисоко ниво на капитал кое треба да го одржуваат системски значајните банки и контрацикличниот вишок на капиталот (countercyclical capital buffer).

Вишокот за заштита на капиталот се планира да изнесува дополнителни 2,5% капитал над поставеното минимално ниво, и ќе може да се користи за надоместување на загубите во време на стрес, со цел да се одржи нивото на кредитирање на реалната економија. Доколку банката не може да го одржи нивото на капитал кој го вклучува минималното ниво зголемено за овој вишок на капитал, ќе ѝ бидат наметнати рестрикции во однос на распределбата на дивиденди и бонуси.

Што се однесува до нивото на капитал кое треба да го го одржуваат системски значајните банки (без разлика дали се системски значајни глобално или во рамки на земјата каде функционираат), истото би се движело од 1-3,5% над минималното ниво зголемено за вишокот за заштита на капиталот, и има за цел да ја намали предноста која ја имаат овие банки заради својата големина, сложеност и поврзаноста со останатите банки. Исто така, се зголемуваат и капиталните барања за изложеностите на банките кон големи финансиски институции и се наметнуваат построги меѓусебни лимити на изложеност помеѓу системски значајните банки.

Последниот вишок на капитал кој се воведува – контрацикличниот вишок на капиталот, треба да изнесува помеѓу 0 и 2,5% над минимумот на капитал зголемен за претходно наведените вишоци на капитал, и истиот има за цел да обезбеди дополнителен капитал во текот на годините на економски просперитет, и да ја намали процикличноста на капиталните барања. Имено, кризата покажа дека во услови на стрес и големи загуби, паѓа капиталот на банките и тие за да можат да го одржат минималното барано капитално ниво, ја намалуваат ризично пондерираната актива, со што се зголемуваат негативните ефекти врз реалната економија. Во услови на криза, банките ќе можат да го користат овој вишок на капитал за покривање на евентуалните загуби, и нема да имаат потреба од намалување на ризично пондерираната актива, со што се очекува да може да продолжат да ги кредитираат компаниите.

Имплементацијата на сите овие барања се планира да се спроведе постапно, согласно однапред утврдени термински планови, со цел да им се остави простор на банките да се прилагодат, без да се почувствува еднократен и голем ефект врз реалната економија. Имено, воведувањето на повисоките капитални барања, како и барањата за ликвидност, го зголемува трошокот на банките и има директен ефект врз нивниот финансиски резултат, и доколку не им се даде време за усогласување со овие барања, реалната економија ќе ги почувствува негативните ефекти (како што се на пр. намалено кредитирање, зголемени цени на кредитите и намалување на каматните стапки на депозитите), со што

ќе се загрози економската активност во економиите ширум светот, кои сè уште заздравуваат од кризата во 2008 година.

Дополнително, Базелскиот комитет за банкарска супервизија, работи на целосно ревидирање на спогодбата, со цел да се обезбеди сеопфатен пристап кон подобрување на управувањето со ризиците во банкарскиот сектор, и да се постигне надминување на сите слабости кои беа идентификувани.

3. Очекувани проблеми и предизвици при имплементација на рамката Базел 3 во малите економии и економиите во развој

Откако беа објавени барањата на спогодбата Базел 3, истите предизвикаа реакции во стручната јавност и беа наведени потенцијалните проблеми и предизвици со кои се очекува да се соочат супервизорите при имплементацијата на спогодбата.

Базелската консултативна група (BCG – Basel Consultative Group), која функционира во рамки на Базелскиот комитет и има за цел да ја прошири соработката со супервизорите на земји кои не се членки на Базелскиот комитет за банкарска супервизија, во своите анализи и консултативни документи констатира кои ефекти можат да се очекуваат од имплементацијата на капиталните барања на Базел 3. Сосема оправдано, тие сметаат дека имплементацијата на овие барања ќе претставува вистински предизвик за земјите во развој и малите економии:

- Условите кои одделни инструменти треба да ги исполнат за да се сметаат за дел од Тие 1 и Тие 2 капитал не се воопшто едноставни и занемарливи. Имено, сите капитални инструменти мора да ги апсобираат загубите кои ги реализирала банката, доколку банката повеќе не е во состојба да се самоодржува (non-viability), односно да генерира доволно добивка која ќе ѝ овозможи и понатаму да продолжи да функционира. Исто така, штом ќе биде активирана оваа клаузула, супервизорите може да се соочат со потенцијални проблеми со корпоративното управување. Имено, со конверзијата на инструментите ќе се овозможи влез на нови акционери, кои можеби не ги исполнуваат условите кои ги бара супервизорот, со што би можело да се загрози идното функционирање на институцијата.
- Исклучувањето на одложените даночни средства (deferred tax assets) од Тие 1 капиталот можно е да има поголемо влијание во економиите во развој и во малите отворени економии, што се должи на правните рамки за сметководство и резервации, при што многу често се случува однапред резервираните средства да не се признаат од страна на даночните власти, како резултат на што се генерираат одложени даночни средства.
- Со оглед на новите лимити за минимум потребен капитал, како и обезбедување на капиталните вишоци, Базел 3 ќе креира потреба од зголемување на капиталот. Сепак, постојат две дополнителни причини поради кои зголемувањето на капиталот во банките во земјите во развој и во малите економии ќе биде неизбежно: а) брзиот раст на овие економии, при што клучната улога во нивното финансирање ја имаат токму банките и б) меѓународно активните банки често го користат рејтингот на државата домаќин како највисок рејтинг за сите изложености на нивните подружници во овие земји. Затоа, земјите во развој и малите економии кои имаат понизок кредитен рејтинг може да се соочат со барања за повисоки капитални нивоа

отколку во развиените економии, независно од тоа дали банките во развиените економии се поизложени на системски ризици.

- За имплементација на вишокот за заштита на капиталот и контрацикличниот вишок на капитал, многу е значајна способноста и знаењето на супервизорите. Особено е значајно како ќе се имплементира контрацикличниот вишок на капитал, чие воведување би можело да има негативни импликации кои произлегуваат од ограниченото познавање на кредитните циклуси и сложеноста при дефинирање на соодветна алатка за определување на моментот кога треба да се издвои контрацикличниот вишок на капитал. Дополнително, во земјите во развој, супервизорите може да имаат ограничена моќ на дејствување.
- За да одговорат на дополнителните капитални барања, без да обезбедат значително зголемување на капиталот, банките во земјите во развој и во малите економии може да почнат со користење на интерни рејтинг модели за пресметка на потребниот капитал. Постои ризик овие модели да не ги одразуваат потенцијалните ризици на кои се изложени банките, а супервизорите да бидат принудени да ги одобрат, под притисок на банките, кои на пр. може да се повикаат на влошување на репутацијата (а репутацијата во банкарството е од пресудно значење за функционирањето на секоја банка и банкарскиот сектор во целина). Дополнително, неточна или манипулативна употреба на интерните рејтинг модели за пресметка на капиталните барања може да ја намали конзистентноста и споредливоста помеѓу банките во однос на преземените ризици и потребниот капитал за нивно покривање, без притоа да се обезбеди подобро управување со ризиците.
- Што се однесува до имплементацијата на законската рамка за системски значајните банки, постојат неколку предизвици за супервизорските органи: а) доколку има голем број на системски значајни банки во мала економија, постои опасност од зголемување на моралниот ризик, бидејќи овие институции ќе имаат третман на "преголеми за да пропаднат" б) банките-мајки на подружници во економиите во развој и малите економии, кои се дефинирани како системски значајни банки, би можеле да настојуваат да ја заобиколат регулативата за издвојување на дополнителен капитал, преку трансформација на подружниците во филијали на банката мајка, обезбедувајќи си на тој начин компаративна предност.

Имајќи ги предвид сите наведени потенцијални слабости, супервизорските органи во сите земји, а особено во земјите во развој и малите економии, мора да бидат многу внимателни како ќе ги имплементираат барањата на Базел 3, без да предизвикаат материјализација на потенцијалните ризици. Затоа, пред нивна имплементација е неопходна темелна анализа и детална проценка на сите можни ефекти.

Заклучок

Имајќи го предвид развојот на Базелската спогодба од 80-тите години, па сè до денес, евидентно е дека е направен голем напредок во однос на управувањето со ризиците и капиталот во банките. Притоа, Базел 3 спогодбата настојува да ги адресира проблемите идентификувани во текот на кризата која започна во 2007 година и да обезбеди банкарскиот сектор да биде поотпорен на шокови и стресни ситуации.

Оваа спогодба е сè уште во фаза на имплементација, при што евидентно е дека се можни проблеми во текот и по нејзината имплементација, особено во земјите во развој и малите економии, како што и беше нагласено. Супервизорските органи во сите земји се исправени пред голем предизвик кој се однесува на адекватна имплементација на барањата на Базел 3, на начин кој ќе се овозможи целосно искористување на неговите предности и елиминирање на потенцијалните проблеми кои може да се појават при неговата имплементација. Веројатно тоа е и една од причините поради кои супервизорските органи се внимателни и доста аналитични пред промената на регулативата која се однесува на адекватноста на капиталот.

Користена литература

Basel Committee on Banking Supervision, 2015, Finalising post- crisis reforms: an update, a report to G20 leaders

Basel Consultative Group, 2014, Impact and implementation challenges of the Basel framework for emerging market, developing and small economies, Basel Committee on Banking Supervision

Basel Committee on Banking Supervision, 2010, Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems

Dânilâ Miruna, O., 2012, Impact and Limitations Deriving from Basel II within the Context of the Current Financial Crisis, Theoretical and Applied Economics Volume XIX (2012), No. 6(571), pp. 121-134

Greuning van, H., Bratanovic Brajovic, S., 2006, "Analiza i upravljanje bankovnim rizicima", Zagrebačka škola ekonomije i management, kniga

Кузмановска, С., 2014, "Анализа, мерење и управување на банкарските ризици", Универзитет Св. Климент Охридски - Прилеп, докторска дисертација

Lall, R., 2009, "Why Basel 2 failed and why Basel 3 is doomed", GEG Working Paper 2009/52

Петревски, Г., 2008, "Управување со банките", Универзитет Св. Кирил и Методиј, Економски факултет – Скопје, книга

Reuters, Update 1- Moody's, Fitch slash Lehman ratings on bankruptcy, <http://www.reuters.com/article/lehman-moodys-idUSLF2328620080915>